

Agrarisch leven

Tot aan de tijd van Karel de Grote is de Germaanse boer die de grond bewerkt automatisch eigenaar van die grond. Dat verandert drastisch als Karel de Grote het hier voor het zeggen krijgt. Tijdens zijn regeringsperiode, van 768 tot 814, wordt het zogenaamde hofstelsel ingevoerd. De grond die de boer bewerkt, gaat over in de handen van edelen en kloosters. De boeren worden in hoge mate afhankelijk van de leenmannen en de kloosters. Het eigendomsrecht van de landerijen en bossen blijft soms tot ver in de 19e eeuw in handen van een en dezelfde familie. De komst van de Fransen brengt verandering in het systeem. De Gelderse landdag van 1795 vernietigt 'lenen en rechten in hofhorige goederen'. In het kort gezegd: de voormalige horige en bewerker van de grond werd min of meer automatisch eigenaar van de grond en behoefde niet langer pacht te betalen.

De Liemers speelde in het verleden geen rol van betekenis, noch in de agrarische sector, noch in het bedrijfsleven. De bewoners zijn min of meer selfsupporting. De bevolking leeft van de opbrengst van het land. Buurtschappen als Loil en Holthuizen bestaan voornamelijk uit een concentratie van boerderijtjes en loon- en dagwerkershuizen. Er zijn maar een paar echt 'grote heerboeren'. Elk huis heeft zijn eigen lapje grond en een paar stuks vee. Er wordt hoofdzakelijk rogge en boekweit verbouwd (wisselbouw: één keer rogge, gevolgd door twee keer boekweit). Het dagelijks brood, hoofdzakelijk roggebroom, wordt thuis gebakken. De boekweitmeel wordt gebruikt voor pannenkoek, karnemelkse pap, balkenbrij en worstenmeel. Stro is een belangrijk bijproduct. Het wordt gebruikt als dakbedekking, bedstro, isolatiemateriaal en strooisel voor in de stallen.

In de hof die bij elk huis ligt, worden groenten voor dagelijks gebruik verbouwd. De aardappelteelt komt pas in de 19e eeuw opzetten. De opkomst van de aardappel verdringt andere knolgewassen en uiteindelijk ook de boekweit. In de periode 1812–1813 is de gemiddelde opbrengst per hectare in Gelderland (boven de Waal): tarwe of rogge 11 hectoliter, gerst 23 hectoliter en peulvruchten 8 hectoliter.

Nagenoeg elk gezin heeft wel een paar varkens in de stal of de schuur. Het ene varken is voor eigen gebruik, de andere(n) voor de verkoop. De huisslachter komt regelmatig aan. Het beste (en dus ook duurste) vlees is vaak voor de verkoop. Maar ook meneer pastoor wordt niet overgeslagen na de slacht. Alleen 'grote' boeren kunnen het zich veroorloven om regelmatig een koe of kalf te slachten. De geëigende plaats om varkens te kopen en verkopen is de Diemse varkensmarkt.

De hoofdzakelijk kleine boeren hebben de grootste moeite om het hoofd boven water te houden. Ze moeten keihard werken en produceren om niet kapot te gaan. In 1817 dalen de prijzen van het graan dramatisch als gevolg van overproductie. In Arnhem brengt op dat moment een hectoliter rogge *f* 13 | € 5,89 op, in 1822 nog maar *f* 3,50 | € 1,59.

De boeren op de landbouwgronden ondervinden hier minder problemen van. Maar voor hen komt de klap rond 1845 als er meerdere aardappeloogsten achter elkaar mislukken. Als vanaf 1870 de eerste oceaanstomers vanuit Amerika arriveren, gevuld met goedkoop graan, is het hek van de dam. Voor het eerst krijgt de boer concurrentie vanuit andere productielanden. De transportkosten van Amerika naar Rotterdam zijn lager dan bijvoorbeeld die van Doetinchem naar Rotterdam. In 1878 zijn de graanprijzen met 15% gedaald, in 1892 met meer dan 50%. De meeste boeren hebben dan ook min of meer gedwongen een bijbaan als knecht bij 'een grote boer'. Veel brengt dat ook niet in het laatje. Het gemiddelde zomerdagloon in de periode 1810 tot 1850 voor een dagwerker bedraagt dan ongeveer *f* 0,50 | € 0,23. In 1819 verdient een landarbeider in Zutphen *f* 0,47 | € 0,21 en op de Veluwe *f* 0,64 | € 0,29 per dag. In de Betuwe bedraagt het dagloon slechts *f* 0,38 | € 0,17. De werkdag voor een landarbeider begint 's morgens om vijf uur en duurt tot zeven uur 's avonds. Veel landarbeiders houden het werken op 't land dan ook voor gezien en gaan werken op de steenoven of trekken de grens over om in de Duitse mijnen te werken.

De opkomst van de ABTB

Er wordt nauwelijks samen iets ondernomen, laat staan dat de Loilse boer samenwerkt met boeren uit andere regio's. Direct gevolg van de landbouwcrisis is de oprichting van boerencoöperaties. Aan het eind van de 19e eeuw begint er zich een vorm van samenwerking af te tekenen, hoofdzakelijk aangestuurd door de confessionelen. In januari 1896 wordt de Nederlandse Boerenbond opgericht, in november gevolgd door de Gelderse Boerenbond. De voornaamste taken van de boerenbond zijn onder andere het gezamenlijk inkopen van grondstoffen, verzekeringen, het bemiddelen in de verstrekking van de benodigde landbouwkredieten en

Politiek

Een van de kleurrijkste figuren uit de Didamse politiek was Eef (Everard) Tiemes. Als geen ander was hij bedreven in het politieke handwerk. Voor Everard was politiek een spel, liefst met door hem te bepalen regels. Daarmee wil niet gezegd zijn dat hij de belangen van de gemeenschap niet serieus nam, integendeel. Met zijn nuchtere en van realiteitszin getuigende benadering van politiek gevoelige zaken (waarbij hij vaak de humor als wapen hanteerde) wist hij het nodige respect af te dwingen. Voor vele Loilenaren was hij een vraagbaak. Toen een Loilse inwoner hem in het openbaar vroeg of zijn plannen strookten met de wettelijke voorschriften antwoordde hij resoluut: 'nee'. Om direct te vervolgen met: 'als je morgen, onder andere omstandigheden, hetzelfde vraagt, zou het antwoord wel eens anders kunnen zijn.'

het oprichten van Boerenleenbanken. Katholieke en protestante boeren zijn wonder boven wonder broederlijk in de Gelderse bond verenigd. Dat gaat goed tot 1917. In dat jaar richten de katholieke boeren, onder voorzichtige doch resolute dwang van de aartsbisschop van Utrecht, een eigen katholieke boerenbond op: de 'Aartsdiocesane Boeren- en Tuindersbond'. De Loilse boeren zijn er als de kippen bij en richten op 23 november 1917 de ABTB afdeling Loil op. Pikant detail: dat is twee dagen voor dat er in Didam een afdeling van de ABTB wordt opgericht. Dus toen al een 'kern met pit'. De Loilse afdeling begint met 38 leden. Binnen enkele jaren is dat uitgegroeid tot 68 leden. De eerste voorzittershamer wordt gehanteerd door J.H. Seegers, ter zijde gestaan door zijn secretaris G.W. Lucassen.

In het hele bestaan van de Loilse ABTB heeft de kerk steeds een belangrijke plaats ingenomen. Het Sint Isidorusfeest en het inmiddels tot het verleden behorende Oogstdankfeest, getuigen daarvan. Tijdens de jaarlijkse processie rond de kerk wordt nog steeds het eigen vaandel in de stoet meege dragen. De toenmalige Loilse pastoor Inden, die zich als een spin in het Loilse web bevond, had een belangrijke en vaak dwingende stem in het bestuur. Bestuursbesluiten zonder instemming van de geestelijk adviseur zijn in die tijd ondenkbaar. Alleen al de gedachte hieraan veroorzaakt bijna een gang naar de biechtstoel. Bij elke belangrijke vergadering is de pastoor dan ook prominent aanwezig. Er wordt vergaderd in het repetitielokaal van het plaatselijke zangkoor (thans in gebruik als bibliotheek). Daar valt ook het besluit om tot oprichting van een eigen Loilse aan- en verkoopvereniging over te gaan: 'De Loilse Bond'. Deze wordt gehuisvest in wat nog jarenlang in de volksmond 'de Bond' zal blijven heten. Het gebouw van de voormalige bond is nog steeds een trefpunt, en niet van alleen agrarische lieden. Het bekleedt als café en cafetaria nog steeds een belangrijke plaats in het Loilse sociale leven.

In 1930 ontkomt ook de ABTB niet aan de langzaam op-rukkende emancipatie en worden ook de boerinnen bij de ABTB betrokken. Weliswaar niet rechtstreeks, dat zou nog wel enige jaren duren, maar de Boerinnenbond verovert toch snel een prominente plek in agrarisch Loil.

's Winters is er weinig te doen op en rond de boerderij. Dan is er tijd voor andere dingen, tijd om... te studeren. De RK Land- en Tuinbouwwinterschool wordt opgericht. In de wintermaanden worden de boeren en tuinders in rap tempo opgeleid en bijgeschoold. Later volgt de RK Huis-houdschool. Bij de oprichting van beide scholen staat de ABTB aan de wieg.

In het begin van de vijftiger jaren is de Liemers grotendeels hersteld van de gevolgen van de Tweede Wereldoorlog. Er is echter een groot overschot aan agrarische arbeidskrachten ontstaan. Vele landarbeiders keren het boerenbedrijf noodgedwongen de rug toe en gaan in de fabriek werken. Ook emigreert menig boerenzoon naar Canada of Nieuw-Zeeland. De gemengde bedrijven gaan zich steeds meer specialiseren. De wuivende rogge waarin het zo goed toeven was in de zomerdag, verdwijnt langzaam maar zeker en maakt plaats voor het stukken minder romantische mais.

De weilanden en akkerbouwgronden van de boerderijen bevinden zich niet altijd rond de boerderij. Het komt dan ook veelvuldig voor dat een boer wel vier of vijf percelen grond bezit, verspreid over Greffelkamp, Holthuizen en Loil. In de jaren vijftig wordt er voor het eerst gesproken over de ruilverkaveling. Boeren ruilen onder leiding van de 'Ruilverkavelingscommissie Bevermeer' hun stukjes grond uit met elkaar totdat elke boer zijn grond rond zijn boerderij heeft liggen. De nostalgische lappendeken van stukjes weiland en akkers, gescheiden door landelijke weggetjes en haagdoornen maakt plaats voor grote kavels, gescheiden door rechte wegen en sloten. De ruilverkaveling begint in de jaren zestig en gaat door tot de jaren negentig.

In 1992 houdt de afdeling ABTB Loil op te bestaan. Loil gaat, samen met Didam, verder onder de naam 'ABTB afdeling Didam-Loil'. In 1995 sluit Nieuw-Dijk zich ook aan en voortaan gaat men door het leven als LTO Didam (Land- en Tuinbouw Organisatie, thans GLTO).

Agrarisch Loil in 2000

Agrarisch Loil is grofweg in twee groepen te verdelen. De full-time- en de part-time- boeren. Onder part-time-boeren verstaan wij boeren die niet meer helemaal van de opbrengsten van hun bedrijf afhankelijk zijn en over het algemeen een nevenbron van inkomsten hebben.

In de periode september/oktober 2000 heeft een team van 4 personen, bestaande uit Gerrit van Alst, Gerrit Gies, Henk Gieling en Jan Schennink bezoeken gebracht aan alle Loilse agrarische bedrijven om alle relevante gegevens zo goed mogelijk in kaart te brengen. Als peildatum voor de gegevens in dit hoofdstuk hanteren we 1 oktober 2000.

Loil heeft 22 full-time en 22 part-time agrarische bedrijven. Qua bedrijfstak is de agrarische sector de grootste werkgever in Loil. Het aantal volwaardige arbeidskrachten, ook wel v.a.k. genoemd, bedraagt 27. Het spreekt voor zich dat deze zich allen bij de full-time bedrijven bevinden.

Aantal agrarische bedrijven in Loil en Didam

	In Loil			In heel Didam		
	Totaal	Full-time	Part-time	Totaal	Full-time	Part-time
Aantal bedrijven	44	22	22	188	147	41
Oppervlakverdeling	539 hectare	391 hectare	148 hectare	2.082 hectare (full-time en part-time)		

Onderstaande tabel geeft enig inzicht hoe de verhouding van het aantal stuks vee/pluimvee in Loil ten opzicht van Didam is.

	In Loil				Totaal in heel Didam
	Aantal bedrijven	Melkvee	Jongvee	Vleesvee	
Rundvee					
Full-time	15	665	335	102	
Part-time	17	111	115	180	
<i>Totaal</i>		776	450	282	7.670
Varkens		Fokvarkens	Vleesvarkens		
Full-time	10	980	4.550		
Part-time	6		2.790		
<i>Totaal</i>		980	7.340		59.523
Pluimvee		Batterijkippen	Scharrelkippen		
Full-time	1	30.000	16.000		
Part-time					
<i>Totaal</i>		30.000	16.000		141.190
Diversen		Geiten	Paarden	Schape	
Full-time					
Part-time	2	300	18	30	
<i>Totaal</i>		300	18	30	Niet bekend

Agrarisch Didam 1990–2000

Onderstaande tabel geeft weer in welke mate de diverse onderdelen van de agrarische bedrijfstak in heel Didam in de periode 1990–2000 zijn toe- of afgenomen.

	1990	2000	Toe-/afname
Cultuurgrond (in hectare)	2.204	2.082	6%
Aantal bedrijven	267	188	30%
Full-time bedrijven	149	147	1%
Part-time bedrijven	118	41	65%
Akkerbouwbedrijven	9	6	33%
Tuinbouwbedrijven	6	6	
Graasdierbedrijven	116	109	6%
Hokdierbedrijven	72	46	36%
Combinatiebedrijven	64	21	67%
<i>Aantal stuks:</i>			
Rundvee	10.179	7.670	25%
Varkens	58.668	59.523	1%
Schape	1.009	452	55%
Pluimvee	163.560	141.190	14%

Over de periode 1990 tot 2000 is in geheel Didam het aantal bedrijven dat meer dan 20 hectare in gebruik had, gestegen van 21 naar 35. Het aantal bedrijven met een omvang van minder dan 20 hectare is gedaald.

Het aantal stuks rundvee is geleidelijk afgenomen. Dit is overeenkomstig de trend die zich in geheel Nederland voordoet. Het aantal varkens is licht toegenomen. Dit komt met name door de overname van het marktaandeel dat vrij kwam door de varkenspest in Zuid-Nederland. Ook het aantal stuks pluimvee is in heel Didam in de periode 1990–2000 sterk afgenomen.

‘Ut eenwinter’

Een definitie van het begrip eenwinter is: een jonge koe (of paard) van tussen de een en twee jaar oud. Maar ‘ut eenwinter’ was ooit een van de meest curieuze bijnamen die in Loil voorkwam.

Je verdiepen in het ontstaan en de achtergronden van (Loilse) bijnamen is een heel vermakelijke bezigheid. Maar hoe komt een achterswaardig burger als Dorus Hoksbergen – die decennia lang woonde op de plek waar nu de familie Berns gehuisvest is – in vredesnaam aan de bijnaam ‘ut eenwinter’?

Dorus was hevig verliefd op en verloofd met Dina. Als ze ergens op bezoek waren en dat wilden beëindigen zei Dorus steevast: ‘Wi-j gaon nog efkes naor ut eenwinter kieken.’ Meerdere mensen in hun omgeving viel dit op. Vandaar dat Dorus al snel met ‘ut eenwinter’ werd aangeduid. Of hij en Dina in hun leven veel eenwinters gezien hebben blijft nochtans de vraag...

De toekomst

Ook de Loilse agrarische ondernemers worden in toenemende mate geconfronteerd met een groot aantal ingrijpende maatregelen. Steeds meer zaken worden vanuit 'Brussel' geregeld en gedictieerd, en leiden vaak tot 'begrijpelijk onbegrip' van de direct betrokkenen. De tol van één Europa is hoog en de vraag die velen zich thans hardop stellen is of de directe gevolgen opwegen tegen het te behalen resultaat. Een resultaat dat ver in de toekomst ligt en dat velen van ons niet eens meer mee zullen maken. Misschien dat onze (achter)kleinkinderen ooit zullen zeggen 'die boertjes van rond de eeuwwisseling hebben het toch maar mooi voor ons opgeknapt'...

Maar daar is uiteraard de agrariër van nu niet mee geholpen. De steeds strakker wordende regelgeving op gebied van milieu en quota houden de sector momenteel in een wurg-greep. Internationale, door ons zelf via de Europese Unie gesubsidieerde concurrentie, noodzaakt te produceren tegen steeds lagere prijzen. Maar ook is er sprake van een toenemende schaarste en afname van de oppervlakte cultuurgrond die nog beschikbaar blijft voor de sector. Sinds 1990 wordt er in Nederland jaarlijks 5.000 hectare aan de agrarische sector onttrokken.

Ook de steeds kieskeuriger wordende consument trekt een zware wissel op het boerenbestaan. Het begrip 'scharrelvee' is inmiddels een ingeburgerde term. Een sterk groeiende groep consumenten wil alleen nog maar diervriendelijk consumeren, of zelfs consuminderen. Eieren moeten scharreleieren zijn, de legkip moet weg van de batterij, het stukje vlees moet scharrelvlees zijn, dus van een vrolijk in de modder knorrend varkentje. En groente en fruit moet ecologisch verantwoord geteeld en onbespoten zijn. Heel begrijpelijke eisen van een steeds kritischer wordende consument, maar ga er maar eens aan staan als toeleverancier in deze sector. Een nagenoeg onbegonnen klus, die van de huidige agrarische manager – want het managen van zijn eigen bedrijf is onderhand de hoofdtaak geworden – almaar meer improvisatievermogen eist. Gevolg hiervan is dat de prijzen de pan uit rijzen en het plafond is bereikt. De toekomst van vele van onze Loilse bedrijven is dan ook niet, enkele uitzonderingen daargelaten, bepaald rooskleurig te noemen.

Het bestaansrecht dat de Loilse agrariër lange tijd ontleende aan de bijdrage die werd geleverd aan de economie en de werkgelegenheid en de rol als toeleverancier van het voedsel, neemt af. De productie zal steeds meer consumentgericht moeten plaatsvinden en moeten kunnen concurreren met de internationale markt.

De hoofdlijnen van het landbouwbeleid van de Europese Unie in de komende decennia komen neer op:

- Verdere afbouw van garantie- en interventieprijzen van met name melk, rundvlees en granen.
- Directe inkomensondersteuning met voorwaarden.
- Het erkennen van de meerdere functies van de landbouw met de daarbij behorende marktwerking.
- Vereenvoudiging en sterke decentralisatie van het gemeenschappelijk landbouwbeleid.
- Verdere internationalisering/liberalisering van de wereldhandel.

De gevolgen van dit beleid zullen er in grote lijnen als volgt uitzien:

Voor de akkerbouw betekent dit een inkomensdaling van 9%. Vooral door lagere graanprijzen zullen de inkomsten teruglopen. Voor de melkveebedrijven pakken de voorstellen gemiddeld nog slechter uit dan voor de akkerbouwbedrijven. Het totale effect van de voorstellen op de inkomens wordt berekend op een gemiddelde van f 15.000 | € 6.806,70 per bedrijf. De varkenssector wordt getroffen door ongekend lage varkensvleesprijzen, mede veroorzaakt door een enorme productie-uitbreiding elders in Europa, import vanuit Amerika en tegenvallende vraag uit Azië en Rusland. Veel varkensbedrijven teren momenteel in op het eigen vermogen. Ook het vertrouwen van de consument in het product heeft een flinke deuk opgelopen, en het zal heel wat tijd en inspanning kosten om dat terug te winnen.

Er heeft door de jaren heen al een grote sanering plaats gevonden onder de Loilse agrariërs. Gemengde bedrijven die in het verleden goede bedrijfsinkomsten behaalden gaan moeilijke tijden tegemoet. De bedrijfsontwikkeling staakt, de schaalvergroting is onvoldoende en op langere termijn biedt dit voor de huidige agrariër en zijn bedrijfsopvolger steeds minder perspectief en dwingt tot het maken van ingrijpende keuzes. Stoppen of doorgroeien? Voor de kleinere bedrijven een moeilijke keus want het vergt nog al wat aan investeringen om door te kunnen groeien. Velen zijn al gestopt of zijn hobbyboer geworden. De boerderijen van welker veranderen steeds vaker in rustieke woningen met een vleug van romantische herinneringen aan een robuust verleden.